

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 82:398.91.133.1+512.16+161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.6/37>

Кобринець О. С.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ГАСТРОНІМИ «ХЛІБ» ТА «СІЛЬ» У ТЕРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ У ПОРІВНЯННІ З ФРАНЦУЗЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

В цій роботі ми зробили спробу проаналізувати турецькі паремії з гастрономічними компонентами «хліб» та «сіль», дослідити синтаксичні і граматичні особливості та художні засоби з позицій лінгвістичного та літературного аналізу, порівняти їх з аналогами у французькій та українській мовах та виявити особливості національно-культурної семантики крізь призму народної творчості.

Найголовніший продукт на Землі – це хліб. Саме він очолює ієрархію всього їстівного у будь-якому етносі. Це головна їжа в домі будь-якої людини будь-якої культури. Це символ життя, достатку, багатства, добробуту, працьовитості. Тому існує так багато прислів'їв, приказок, афоризмів, фразеологізмів на цю тематику.

Ми класифікували паремії з вище зазначеними лексемами за змістом та головною ідеєю висловлювання і підібрали еквіваленти, відштовхуючись від турецьких. До більшості турецьких паремій вдалося знайти дуже близькі за змістом, а іноді і ідентичні аналоги навіть у генетично неспоріднених мовах.

Структурний аналіз показав характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. Насамперед це ритм та рима, повтори та варіації різних часових форм одного й того самого дієслова. Для збереження ритму та мелодійності у пареміях використовуються омоніми.

Синтаксично здебільше це розповідні речення (у стверджувальній та заперечній формах). Зустрічаємо багато заперечних речень, а також вживання наказового способу у спонукальних реченнях для висловлення порад і настанов; вживання умовного способу, порівняльних зворотів.

Серед художніх прийомів хочеться виокремити зооморфну метафору, синекдоху, повторення, антитезу, широке вживання епітетів та синонімів.

Багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють в рівній мірі і турецька, і французька, і українська мови. Звичайно, що у кількісному пропорційному відношенні щодо знайдених аналогів рівності у трьох мовах немає. Українській та турецькій мовам належить перевага по звуковій гармонії та використанню рими. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів.

Ключові слова: усна народна творчість, паремії, турецька мова, українська мова, французька мова, міжкультурна комунікація, гастрономічна тематика.

Значущий пласт в культурі етносу представляє фольклор, який містить різноманітну народну творчість. Приказки, прислів'я, ідіоми передають багатовікові знання і життєвий досвід народу від одного покоління наступним. Це важливе джерело інформації національно-культурного характеру.

Їжа є невід'ємною та життєво необхідною складовою існування людини. Харчування – це основа життєдіяльності і один з найбільш значимих аспектів життя будь-якого етносу. Саме тому корпус паремій (приказок та прислів'їв), присвячений

їжі, є найбільшим в будь-якій мові. Їхній аналіз дозволяє виявити характерні риси гастрономічної культури певного народу. Подібні дослідження представляють неабиякий інтерес не тільки для лінгвістів, а взагалі для широкого кола читачів, оскільки долучають нас до діалогу культур, сприяють міжкультурній комунікації, надають змогу краще зрозуміти інші традиції, ментальності, релігії, виявити як спільні риси, так і відмінності з іншими етносами, а також допомагають зробити нашу мову виразною та образною.

Постановка проблеми. Турецька, французька та українська мови мають різні витoki та культури, генетично ці мови не споріднені, їхні предшавники відносяться до різних релігій (іслам, католицизм, православ'я), тому порівняльний аналіз паремій з гастрономічної тематики у східній та східно- і західно-європейських культурах нам здається особливо цікавим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наше дослідження поєднує у собі декілька наукових напрямків, оскільки знаходиться на стику різних розділів мовознавства. Загальні положення про фразеологію і стилістичний план фразеологічних одиниць викладено у працях вітчизняних вчених: О. О. Потєбні, Л. Б. Авксєтьєва, Д. Х. Баранника, І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха, Р. П. Зорівчак, Г. П. Їжакєвич, В. М. Северинюка, П. П. Плюща, Л. А. Юрчук.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати зміст турецьких паремій з гастрономічними компонентами «хліб» та «сіль», підібрати за можливості відповідні аналоги в українській та французькій мовах. Дослідити синтаксичні і граматичні особливості та художні засоби з позицій лінгвістичного та літературного аналізу, порівняти їх та виявити особливості національно-культурної семантики у турецькій, французькій та українській мовах крізь призму народної творчості.

Об'єкт дослідження – прислів'я та приказки (паремії) з компонентами-гастронімами «хліб» та «сіль» як носії національно-культурної семантики.

При аналізі матеріалу використовувалися наступні **методи**: аналітичний, класифікаційний, описовий, порівняльний, семантичний, лексикографічний.

Виклад основного матеріалу. Основою харчування будь-якого етносу є такі продукти, як хліб, м'ясо, риба, яйця, масло, мед. Їх називають універсальними гастрономічними прототипами, або кодами. Їм протиставляються національно марковані прототипи (коди). Так наприклад, для української кухні – це борщ, сало з цибулею, чорний хліб, пиріжки, каша. Для турецької – кебаб (kebab), піде (pide), піляв (pilav), пахлава (baklava), халва (helva), локма (lokma), гюлляч (güllaç), бекмєз/пекмєз (pekmez), айран (ayran), йогурт (yoğurt), боза (boza), салеп (sahlep). А для французької – це вино (vin), сир (fromage), равлики (escargots). Подібні страви та напої називають етнографізмами і саме в них виявляється етнокультурне маркування нації (Кобринєць, 2023: 382–383).

Найголовніший продукт на Землі – це хліб. Це мірило усіх людських цінностей. Саме він очолює

їєрархію всього їстівного у будь-якому етносі. Це головна їжа в домі будь-якої людини будь-якої культури. Хліб та печені вироби є фундаментом кухні будь-якої країни. Це символ життя, достатку, багатства, добробуту, працьовитості. Тому існує так багато прислів'їв, приказок, афоризмів, фразеологізмів на цю тематику. В Україні хліб – це не просто головний продукт харчування, а ще й духовна складова багатьох традицій, ритуалів, обрядів. Це оберіг і символ благословління. Хлібова обрядовість ведеться ще з язичництва. На українських весіллях молодим подають паляницю з сіллю. У турок й досі зберіглася традиція цілувати хліб та класти його собі на голову на знак клятви.

Щодо важливості хлібу в житті людини знаходимо наступні вислови народної мудрості: **Ekmek olmayınca yemek olmaz.** (досл. *Без хліба немає їжі*.) **Ekmek olmayınca yemin olmaz.** (досл. *Без хліба немає клятви*.) **Ekmeksiz aş, sevdasız baş.** (досл. *Без хліба немає їжі, як без кохання немає голови (людини)*.) **Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz.** (досл. *Немає дому без хліба, а села без собаки*.) = **Ekmeksiz, köpeksiz ev olmaz.** (досл. *Неможливо уявити дім без хлібу та без собаки*.) / **Хліб – всьому голова. Хліб – головна їжа. Хліб та вода – то козацька їда. Без хліба – половина обіда. Без солі, без хліба – немає обіда. Не буде хліба, не буде й обіда. Без хліба – не обід; без капусти – не борщ. Риба – не хліб, ситий не будеш. Рибка без хліба бридка. Дурне сало без хліба.** Перше турецьке прислів'я має багато повних аналогів в українській мові. Особливо цікавими є турецькі паралелі, в яких хліб прирівнюється до сакрального, особливо цінного у житті людини – любові, клятви. В турецьких пареміях відмічаємо використання одного й того самого дієслова, але в різних формах (*olmayınca – olmaz*) та риму (*aş – baş*).

Et vezir, ekmek padişah, ondan kalani ıvır zıvır. (досл. *М'ясо – візир, хліб – падишах; все інше – дурниці (нісенітнеці)*.) / **Хліб – над усією їжою пан. Хліб – батько, вода – мати. Падишах, султан** в турецькому прислів'ї в українських варіантах перетворюється на *пана, батька*.

Зазначимо, що ємкого та короткого вислову подібно вище зазначеним прислів'ям про головуючу роль хліба у французькій мові не знайдено.

Peynir ekmek, hazır yemek. (досл. *Сир та хліб – готова їжа*.) **Zeytin ekmek, hazır yemek.** (досл. *Оливки з хлібом – готова їжа*.) / **Pain tendre et vin frais, valent bien deux sortes de mets.** (досл. *М'який хліб та свіже вино – зійдуть за дві повноцінні страви*.) / **Хліб та каша – їжа наша. Хліб та**

вода – спасена їда. Три мови як представники різних культур демонструють власні гастрономічні уподобання: сир, оливки, хліб – хліб, вино – хліб, каша, вода. Відмітимо наявність рими в усіх трьох мовах: *ekmek – yemek, frais – mets, каша – наша, вода – їда*.

Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir. (досл. Голодному черствий хліб неначе мед та халва смачним здається.) = **Açlıkta darı ekmeği baldan tatlıdır.** (досл. Під час голоду кукурудзяний хліб солодший за мед.) = **Açın gözü ekmek teknesinde olur.** (досл. Очі голодного дивляться на хліб з маслом.) / **Un homme affamé ne pense qu'à pain.** (досл. Голодна людина думає лише про хліб.) **Tout pain est sain à qui a faim.** (досл. Увесь хліб святий для того, хто голодний.) **A la faim tout est pain.** (досл. Коли голодний, то все хліб.) **A bonne faim il n'y a pas de mauvais pain.** (досл. При голоді немає поганого хліба.). Цікавими на нашу думку, є наступні українські аналоги: **Голодний кумі хліб на умі. Гапці хліб на гадці. Голодному здається кожен хліб за булку. Не спиться – хліб спиться.** Риму знаходимо лише у французькій та українській мовах: *faim – pain, кумі – умі, Гапці – гадці, спиться – спиться*.

Про важливість праці задля отримання хліба і засудження лінощів свідчать наступні паремії: **Ekmek yemek istiyorsan, saman uğununun üstüne yatma.** (досл. Якщо хочеш їсти хліб, не лежи на соломі.) **Ekmek dişten artmaz para işten artar.** (досл. Хліб від зубів не збільшується, гроші збільшуються від праці.) **Ekmek kazanmayan ekmeğin kıymetini bilmez.** (досл. Той, хто не працює, не знає ціну хліба.) **Çalışan ekmeğini taştan çıkarır.** (досл. Той, хто працює, може отримати хліб з каміння.) / **Nul pain sans reïne.** (досл. Немає хліба без праці.) / **Лежаного хліба нема. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі! Святі хлібом не нагодують. Хто пізно встає, тому хліба не стає. То ще не хліб, що в полі, хліб те, що у коморі.** Відмітимо вживання омонімів у французькій мові (*rain – reïne*), вживання одного дієслова в заперечній та стверджувальній формі в турецькій мові (*artmaz – artar*) та риму в українських та турецькій пареміях (*калачі – на печі, встає – не стає, полі – коморі; dişten – işten*).

İyi günde yağlı ekmeği beğenmeyen, fakirlikte kuru ekmeğe selam durur. (досл. Той, хто не цінує хліб з маслом в гарні часи, у бідності зустрине сухий хліб.) / **Si tu manges ton pain blanc en premier, tu manges ton pain noir plus tard.** (досл. Якщо ти їж спочатку білий хліб, то потім будеш їсти чорний.) / **Пироги доведуть, що і хліба не дадуть.**

Сьогодні густо, завтра пусто. В усіх трьох мовах знаходимо протиставлення – антитезу: *iyi günde – fakirlikte, yağlı – kuru, blanc – noir, en premier – plus tard, сьогодні – завтра, густо – пусто*.

Ekmeğini suya batırıp ye de minnet etme. (досл. Вмочи свій хліб у воду, та не почувай себе нікому зобов'язаним.) = **Ekmeğini suya batırıp yer de minnet etmez.** (досл. Вмочивши свій хліб у воду, він їсть та не відчуває себе нікому зобов'язаним.) / **Mieux vaut une miette de pain avec amour que poules grasses avec douleur.** (досл. Краще крихта хліба з любов'ю, ніж жирні кури з болем.) / **Краще хліб з водою, ніж буханець з бідною. Краще сухарі з водою, ніж хліб з бідною. Лпше їсти черствий хліб з водою, ніж буханець з бідною. Свій хліб краще від чужого книша. Свої сухарі кращі, ніж чужі пироги. Лпша своя хата, ніж чужа палата. Своє миле, хоч зогниле. Краще своє латане, ніж чуже хапане.** Простежуємо схожу лексичну реалізацію у французькій та українській мовах (*хліб / крихти хліба – біль / біда*), а також ідентичне утворення порівняльних зворотів за допомогою прислівників *краще – тіеих*. Турецьке прислів'я побудовано наказовим способом в якості поради – спонукальне речення (*minnet etme*). Українські синонімічні за змістом прислів'я з гастрономічною тематикою та без демонструють приклади антитези (*хліб – буханець, сухарі – пироги, хата – палата, латане – хапане, миле – зогниле*).

De seule farine, on ne fera pas de pain. (досл. З одного борошна хліба не зробиш.) / **Mayasız yoğurt tutmaz (çalınmaz).** (досл. Йогурт без дріжджів не тримається (не зберігається).) **Без приправи і паляниці не зробиш. / Без дріжджів і солі хліб кривий. / Без води й борщу не звариш.** Цікавий погляд на нестачу інгредієнтів для приготування повноцінної страви знаходимо в турецькій мудрості: **Bir ekmeğlik unun varsa, ekmeğini erbabına uyardır.** (досл. Якщо для приготування хліба є тільки мука, доручи цю справу майстру.). Тільки у французьких та українських прикладах знаходимо повтор лексеми *хліб*. Інші аналоги демонструють лексичні пари: *дріжджі – йогурт, приправа – паляниця, вода – борщ*. В усіх трьох мовах відмічаємо вживання дієслів у заперечній формі (*on ne fera pas, tutmaz (çalınmaz), не зробиш, не звариш*).

Ekmeğini yediğin adamın çanağına s..ma (s..ılmaz). (досл. Не плюй у миску тієї людини, чий хліб ти їси.) **Ekmek veren el ısırılmaz.** (досл. Руку, яка дає хліб, кусати неможна.) **Ekmek veren eli köpek bile karmaz.** (досл. Руку, яка дає хліб,

навіть собака не вкусить.) **Köpek (bile) ekmekek yediği karıya hor bakmaz.** (досл. *Навіть собака не зневажає двері будинку, де вона їсть хліб.*) **Köpek ekmekek veren (yediği) karıyı (yiğidi) tanır.** (досл. *Собака знає двері будинку, де вона їсть хліб.*) / **Від кого хліб їси, за того й Бога проси. Чий хліб їси, під того й дудочку скачи! Чий хліб їси, тому й гній носи! На чиему току молотять, тому і хліб возять. Чий хліб їси, того й пісню співай!** Аналогів подібних прислів'їв у французькій мові не виявлено. Одне турецьке і кілька українських прислів'їв побудовані як порада (наказовий спосіб), а ще декілька турецьких паремій як заперечне речення. Собака передає в алегоричній формі образ людини – це зооморфна метафора. Зооморфна метафора завжди додає алегоричності та дотепності висловлюванню, а також яскраво передає емоційно-образне мислення етносу. В українських пареміях спостерігаємо риму: *їси – проси / скачи / носи, молотять – возять.*

Ekmek mayadan, kız anadan (olur). (досл. *Хліб від дріжджів, донька від матері.*) / **De tel pain, telle soupe.** (досл. *Який хліб, такий і суп.*) В українській мові є багато аналогів, але не на гастрономічну тематику знаходимо лише один: **Дешева рибка – погана юшка.** Інші – на тему родинних зв'язків: **Яке коріння, таке й насіння. = Які батьки, такі і діти. = Які мамка й татко, таке й дитятко. = Який батько, такий і син. = Яке дерево – такий клин, який батько – такий син. = Який дід, такий його й плід. = Яка хатка, така й пані-матка. = Яка вода, такий млин, яка мати, такий син. = Яка клепка – така й бочка, яка мати – така й дочка.** Цікавим нам здається той факт, що турецьке прислів'я поєднало в собі і гастронім «хліб», і проєкцію на родинні відносини.

Sac ilk ekmeğini yakarmış. (досл. *Садж спалив перший хліб.*) / **Перший бублик глевкий. Перша чарка колом.** У французькій мові немає жодного аналогу, крім перефрази: **On ne réussit pas toujours du premier coup.**

Güzellik ekmeğe sürülüp yenmez. (досл. *Красу на хліб не намажеш і не з'їж.*) / **La beauté de femme n'enrichit pas l'homme.** (досл. *Краса жінки не збагачує чоловіка.*) / **З краси не пити роси. Красу у вінку не носити. Краси на тарілці не крають. Не дивися на вроду, але на природу.** Гастронім хліб вжито тільки у турецькому прислів'ї.

До нижче перелічених українських паремій нам не вдалося підібрати аналогів у турецькій та французькій мовах: **Бублик – не хліб. Житній хліб – пироги дід. Батьківській хліб не навчить.**

Брат мій, а хліб їж свій. Добрий хліб, коли нема калача. Хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою! Як би хліб і одежа, то їв би чоловік/козак лежа. Нема хліба – їж пироги. Не було й крихти, а тут – хлібина.

Аби хліб, а зуби знайдуться. = До готового хліба губа знайдеться.

Хлібом годує, а очі випікає. = Хлібом году-ють, а стеблом очі колють.

Як хліба край, то й у хліві рай. = Коли хліба край, то й під вербою рай.

Їдеш на один день, а хліба бери на тиждень. = Хоч їду в гостину, а хліба беру в торбину. = Добре в гостях гуляти, коли хліба в торбу взяти. = Хліб у дорозі не затяжить.

Сухий шматок хліба у роті дере. До цього прислів'я знаходимо турецький аналог: **Kuru kaşık ağız ırtar.** (досл. *Суха ложка рота дере.*)

Цікаві французькі народні вислови з лексемою хліб: **Les mains noires font le pain blanc.** (досл. *Чорні руки роблять білий хліб.*) **Eau de mai, c'est du pain pour toute l'année.** (досл. *Травнева вода (доці), це хліб на увесь рік.*) **Pain dérobé réveille l'appétit.** (досл. *Вкрадений хліб пробуджує апетит.*)

Il vaut mieux pain sans parre que parre sans pain. (досл. *Краще хліб без скатертини, ніж скатертина без хлібу.*) **Mieux vaut pain en poche que plume au chapeau.** (досл. *Краще хліб у кишені, ніж перо у шляпі.*) **Mieux vaut du pain dans la corbeille qu'un bel homme dans la rue.** (досл. *Краще хліб у кошику, ніж красивий чоловік на вулиці.*) Вважаємо змістовим аналогом в українській мові: **Краще нині горобець, ніж узавтра голубець.**

Il ne faut pas promettre plus de beurre que de pain. (досл. *Не потрібно обіцяти більше масла, ніж хліба.*) Використання гастрономічної пари хліб-масло можна простежити в українській приказці **Бреше, як хліб з маслом їсть (гладко бреше).**

Pain coupé n'a point de maître. (досл. *Відрізаний хліб не має хазяїна / господаря.*) / **Відрізаної скибки до хліба не притулиш.** У давнину так казали про дівчат, які вийшли заміж і залишили батьківській дім. З часом значення вислову набуло розширення і узагальнення. Зараз так кажуть про те, що вже неможна змінити.

Les peines sont bonnes avec le pain. (досл. *З хлібом і горе не біда.*) **Où il y a du pain, tout s'oublie.** (досл. *Там, де є хліб, все забувається.*) / **Як хліба і солі доволі, то й тихо в хаті. Як хліба ні куска, то і в хаті тоска. Поки хліб та вода, то ще не біда.**

У роботі Сьюммея Сари, присвяченій вживанню лексеми *хліб* у турецьких пареміях, наведено 330 прислів'їв та 107 приказок (Sarı, 2014: 12–50). Деякі з них наводились без пояснення, тому що первинне значення було втрачене. Заради справедливості зізнаємося, що пояснення деяких паремій нам здалися незрозумілими, навіть при дослівному перекладі та поясненнях автора. Це зумовлено відмінностями ментальності, незнанням певних історичних подій, а також сур з Корану. Зважаючи на це, розглянемо декілька найцікавіших, на нашу думку, прикладів: **Sert ekmek, keskin diş ister.** (досл. *Черствий хліб потребує гострих зубів.* Вживається у значенні *Щоб виконати складну роботу, потрібно бути сильним.*). Знаходимо повний аналог у французькій мові: **A pain dur, dent aiguë.** (досл. *На твердий хліб потрібен гострий зуб.*). В українській мові аналога не виявлено.

Akil veren çok, ekmek (para) veren yok. (досл. *Багато тих, хто роздає поради, а хліба (грошей) дати нікому.*) = **Dil veren olur, ekmek veren olmaz.** (досл. *Багато тих, хто «підкладає язик» (вчить поганому), а хліба дати нікому.*) = **Acıyan çok ekmek veren yok.** (досл. *Жаліючих багато, а бажаних дати хліба немає.*) = **Öğüt veren çok olur, ekmek veren yok olur.** (досл. *Тих, хто роздає поради, багато; тих, хто дає хліб, немає.*) = **El adamın öğüdünü verir, ekmeğini vermez.** (досл. *Людська рука поради роздає, а хліб ні.*). Відмітимо вживання одного дієслова в заперечній та стверджувальній формі (*olur – olmaz, verir – vermez*) та повтори (*veren – veren*). Антонімічна пара *çok – yok*, є одночасно і римою, і антитезою.

Ekmek buldun ye; dayak buldun kaç. (досл. *Знайшовши хліб, – їж; знайшовши бійку, – біжи.*) = **Ekmek bulursan yavaş, kavga görürsen kaç.** (досл. *Знайшовши хліб, – наближуйся; побачивши бійку, – біжи.*). В українському аналозі останньої приказки лексема *хліб* відсутня: **Даютъ – бери, б'ють – біжи.**

Soğuk tandırdan sıcak ekmek umulmaz. (досл. *З холодного тандиру не варто очікувати гарячого хліба.* Вживається у значенні *Від некомпетентної людини неможна очікувати гарно виконаної роботи.*) = **Fırın kızmayınca ekmek pişmez.** (досл. *Хліб не печеться, поки піч не розігрілася.*) вживається у значенні, що *будь-яку роботу треба планувати для отримання бажаного результату*; **Cevizle ekmek yemesi, güzelle muhabbet etmesi.** (досл. *Їсти хліб з волоськими горіхами, це як балакати з красунею.*); **Ekmek elin ise karın senin.** (досл. *Добре, коли хліб у твоїй долоні, а дружина*

твоя.); **Ekmeğin kestiğini kılıç kesmez.** (досл. *Меч не ріже те, що ріже хліб.* у значенні *Добром можна досягнути більшого, ніж грубою силою.*) **İtin havlamasını bir lokma ekmek durdurur.** (досл. *Шматочок хліба зупиняє лай собаки.*).

Цікаво відображається турецький менталітет та світосприйняття у наступних висловах народної мудрості: **Ekmek, yayanın atıdır.** (досл. *Хліб – кінь пішого.*) у значенні *Якщо людина сита, вона може подолати будь-які труднощі.*; **Adam, adam oluncaya kadar, dokuz fırın ekmek ister.** (досл. *Людині, щоб стати людиною, потрібно дев'ять пекарень хліба.*) у значенні *Щоб стати справжньою людиною, треба вкласти багато труда та грошей.*; **Arkadaşımı köyden al ekmeğini evden al.** (досл. *Товариша бери з села, а хліб з дому.*) = **İnsanın ekmeği evden, arkadaşı köyden olmalı.** (досл. *Хліб повинен бути з дому, а товариш з села.*); **Odlu ekmek, tatlı ekmek.** (досл. *Хліб тільки-но з печі – солодкий хліб.*); **Ekmek boğazda kalırsa su, su boğazda kalırsa kafen.** (досл. *Якщо хліб у роті застряв – вода, якщо вода застряла у горлі – саван.*);

У наступних турецьких пареміях простежуються Біблейські мотиви у значенні *На зло неможна відповідати злом.*: **Sana taşla vurana sen ekmekle vur.** (досл. *В того, хто кинув у тебе камінням, ти хлібом кинь.*) = **Sana taşla dokunana sen ekmekle dokun.** (досл. *До того, хто до тебе доторкнувся камінням, ти доторкнись хлібом.*) = **Şeytan sana taş atarsa sen ona ekmek at.** (досл. *Якщо диявол кине у тебе камінь, ти у нього кинь хлібом.*) = **Taş atana sen ekmek at.** (досл. *У того, хто кидає каміння, ти кинь хлібом.*) = **Sana kurşun atana sen ekmek at.** (досл. *У того, хто стріляє в тебе, ти кинь хлібом.*).

Про боже покарання через зневажливе ставлення до хліба свідчить турецьке прислів'я: **Ekmeğe basan ayağa düşer.** (досл. *Той, хто наступить на хліб, впаде на ноги.*)

Розглянемо турецькі і французькі фразеологічні вирази з лексемою «хліб», які багато в чому схожі з українськими: **ekmeğine yağ sürmek** (досл. *намазувати масло на хліб* у значенні *балувати когось, йти на поводу*), **ekmeğini taştan çıkarmak** (досл. *діставати хліб з каменя* у значенні *виявляти винахідливість, заробляючи на життя*), **ekmeğine göz koymak** (досл. *покласти око на чужий хліб*), **ekmeğini kazanmak** (досл. *заробляти собі на хліб*); **ôter (retirer) à qn le pain de la bouche** (досл. *висмикувати кусок хліба з роти*), **long comme un jour sans pain** (досл. *довгий як день без хлібу = нескінченний*), **gagner son pain**

à la sueur de son front (досл. заробляти на хліб у поті лица), **l'homme ne vit pas seulement de pain** (досл. не хлібом єдиним живе людина), **du pain et des jeux** (досл. хліба і видовищ), **se vendre comme du bon pain / des petits pains** (досл. розходитися як добрий хліб, булочки = в українському варіанті розкупатися як пиріжки).

В українському фольклорі досить поширеною є гастрономічна пара хліб-сіль. Українська гостинність і щедрість завжди пов'язувались з хлібом-сіллю. Хліб-сіль, тобто паляницю із сіллю, за давніми традиціями подавали на знак гостинності та поваги до гостей. Крім того привітання хлібом-сіллю було своєрідним обрядом очищення і захисту господарів дому, адже сіль вважалася оберегом від чорного ока та злих побажань. Ця гастрономічна пара увійшла до наступних українських паремій (Без солі, без хліба – немає обіда. Без солі не смачно – без хліба не ситно. Хліб та сіль, стриб та й сів. Без хліба і солі стіл кривий. Хліб-сіль їж, а правду ріж! Їж хліб з сіллю та з водою, живи правдою святою. Як хліба і солі доволі, то й тихо в хаті. Їж хліб з сіллю, з водою, живи правдою святою. Спасибі за розсіл, а хліб свій та й сіль. Ласа вівця до солі, коза до волі, а дівчина до кохання. Сіль – омаста, масло – окраса. Без солі, без хліба погана бесіда.) Приблизним змістовим турецьким аналогом останнього прислів'я з гастрономічним компонентом є: **Evvel taam, sonra kelam.** (досл. Спочатку їжа, потім розмови.).

Українські фразеологічні вирази: **водити хліб-сіль** означає бути з ким-небудь у дружніх стосунках; **товаришувати**; **ділити хліб-сіль** – харчуватися разом з кимось; (перен.) **жити спільними турботами**, **відвідати хліба-солі** – завітати до когось у гості, **запросити на хліб та сіль** – запросити до себе у гості. Вище зазначені чотири вирази є різновидом метонімії, а саме синекдохою, коли окрема частина вказує на ціле (хліб-сіль = їжа в цілому).

В турецькій мові ми знайшли декілька паремій з одночасним використанням цього виразу, але в інверсованій формі (сіль-хліб): **Bizde tuz ekmek hakkını unutmamak var.** (досл. У нас право на сіль-хліб (=благодійний вчинок) забувати не можна.) / **Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur.** (досл. Той, хто забуває вдячність за сіль-хліб, стає сліпим.) / **Tuz ekmek bilmeyen, itten kötüdür.** (досл. Той, хто не цінує солі-хліба, гірше за собаку.) / **Tuz ekmek hakkı bilmeyen itten kötüdür.** (досл. Той, хто не поважає права на сіль-хліб, гірше за собаку.) / **Tuz ekmek hakkını bilmeyen, akıbet kör olur.** (досл.

Той, хто не поважає права на сіль-хліб, стає сліпим.), а також декілька фразеологічних висловів: **tuz ekmek düşmanı** (досл. ворог солі-хліба = невдячний; той, хто зрадив людину, яка зробила йому добро або нагодувала), **tuz ekmek hakkı** (право, отримане за гарний, благодійний вчинок = вдячність).

При перекладі на турецьку з української знаходимо тлумачення *Хліб та сіль!* у значенні перекладу побажання приємного апетиту *Boğaz ola!*

Цікаві вислови народної мудрості знаходимо у турецькій мові окремо з лексемою *сіль*: **Lezzetsiz çorbaya tuz kâr etmez.** (досл. Несмачному супу сіль користі не принесе.); **Tatsız aşa tuz neylesin, akılsız başa söz neylesin.** (досл. Що сіль для несмачної страви, що слово для бездумної голови.); **Torbada tuzun, kahvede sözün olmalı.** (досл. У торбі повинна матися сіль, а до кави слово.); **Tuzdan leziz, sudan aziz bir şey olmaz.** (досл. Немає нічого смачнішого за сіль та найдорожчого за воду.); **Yoğurdu tuz, insanı söz öldürür.** (досл. Сіль вбиває йогурт, а людину слово.). Ці паремії носять повчальний характер. В них демонструються людські та життєві цінності, важливість навчання та вдумливого і обережного поводження зі словами.

Зазначимо, що у французькій мові гастрономічну пару *хліб-сіль* у пареміях ми не виявили. Це пояснюється різницею традицій наших культур. При перекладі словники пропонують вирази з використанням лексеми *гостинність*: хліб-сіль = гостинність – *hospitalité*; зустріти хлібом-сіллю – *accueillir avec hospitalité*; дякую за ваш хліб-сіль – *je vous remercie de votre hospitalité*; водити хліб-сіль з кимось – *être en bons termes avec*; Хліб та сіль! – *Bon appétit!*

Проте знаходимо поєднання хліба з вином: **Le pain et le vin sont le commencement d'un festin.** (досл. З хлібу та вина починається свято.) **Pain tendre et vin frais, valent bien deux sortes de mets.** (досл. М'який хліб та свіже вино – це вже дві повноцінні страви.) **Sans pain ni vin, l'amour n'est rien.** (досл. Без хліба та вина кохання ніщо (= нічого не варте).). В усіх випадках спостерігаємо риму: *pain – vin – festin, frais – mets, pain – vin – rien*. Ще одна цікава приказка теж стосується гостинності і добробуту хазяїв: **S'il y a pain et vin, le Roi peut venir.** (досл. Якщо є хліб і вино, може завітати король.)

Висновки. Як бачимо, велике різноманіття паремій в усіх трьох мовах свідчить про те, з якою повагою ставилися наші пращури до хлібу. Цей факт закріплюється, окрім прислів'їв та приказок, у фразеологічних виразах з лексемою «хліб». В них

втілювалися гастрономічні уподобання, кулінарні традиції та особливості харчування зазначених народів, а також їхнє ставлення до їжі, зокрема до хлібу. Варіативний синонімічний ряд, багатство аналогів (з зазначеними лексемами чи без) свідчать про широке використання приказок і прислів'їв з компонентами-гастрономіями в усіх трьох культурах.

У своїй роботі ми розглянули досить великий прошарок турецьких, французьких та українських паремій на гастрономічну тематику з ключовими лексемами «хліб», «сіль», «хліб-сіль». Їхній зіставний аналіз дозволив виявити особливості та розбіжності менталітету та культур, а також продемонструвати різну лексичну, синтаксичну та граматичну реалізацію близьких або ідентичних за змістом висловів. Також ми побачили, що реалізація гастрономічного компонента у пареміях у трьох порівнювальних мовах має багато спільних рис: частина висловів народної мудрості вживається в прямому сенсі, а частина у переносному. Ми класифікували паремії з вище зазначеними лексемами за змістом та головною ідеєю висловлювання і підібрали еквіваленти, відштовхуючись від турецьких. До більшості турецьких паремій вдалося знайти дуже близькі за змістом, а іноді і ідентичні аналоги навіть у генетично неспоріднених мовах. Але в кожній з обраних мов залишився певний прошарок паремій, притаманний саме їй – навіть без віддалених аналогів в інших мовах. Цей факт пояснюється розбіжностями в культурах, ментальності, релігіях (іслам, католицизм, православ'я) і особливостями традицій країн та їхньої історії. Так, зазначимо відсутність у французькій мові єдиного поняття «хліб-сіль» у прямому значенні, проте наявність гастрономічної пари «хліб-вино». Також ми переконалися у труднощах перекладу певних турецьких паремій, тому що деякі з них мають витoki з Корану. Припускаємо, що, можливо, ми десь не ухопили певний нюанс тлумачення у зв'язку з лінгвістичними та культурно-історичними факторами.

Структурний аналіз показав характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. Насамперед це ритм та рима (*ekmek – yemek, aş – baş dişten – işten, frais – mets, pain – faim, каша – наша, вода – їда, поли – комори, Ганці – гадці*), повтори (*veren – veren, buldun – buldun, ekmek – ektek, kalırsa – kalırsa*) та варіації різних часових форм одного й того самого дієслова (*olmayınca – olmaz*), використання одного того ж самого дієслова в стверджувальній та заперечній формі в рамках одного речення (*artmaz – artar, olur – olmaz, verir – vermez*). Бачимо на прикладах, що часто

вибір лексем та їхній порядок у реченні зумовлюється у першу чергу саме бажанням зберегти ритм та риму з метою кращого запам'ятовування. Для збереження ритму та мелодійності у пареміях використовуються омоніми та дуже схожі, майже ідентичні за вимовою, слова (*yemek – ektek, peine – pain*). Цей прийом зумовлює підвищення експресивності вислову.

Синтаксично здебільше це розповідні речення (у стверджувальній та заперечній формах). Зустрічаємо багато заперечних речень у якості порад або настанов (*Ekmeğini diştten artmaz para işten artar. Ekmeğini suya batırıp ye de minnet etme. Ekmeğini veren el ısırılmaz. Güzellik ekmeğe sürülüp yenmez.*). Відмітимо вживання наказового способу у спонукальних реченнях для висловлення поради (*Ekmeğini buldun ye; dayak buldun kaç. Даютъ – бери, б'ють – біжи. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі. Чий хліб їси, того й пісню співай!*) та умовного способу (*Ekmeğini istiyorsan, saman yığınının üstüne yatma. Bir ekmeğlik unun varsa, ekmeğini erbabına yaptır. Ekmeğini bulursan yanaş, kavga görürsen kaç.*), а також порівняльних зворотів (за допомогою прислівників *краще за; ніж / mieux /* в турецькій мові суфікс *-dan*).

У попередніх подібних дослідженнях ми часто спостерігали зооморфну метафору, яка додає алегоричності та дотепності висловлюванню. В цій роботі лише дві паремії, в яких голодна людина порівнюється з собакою (*Ekmeğiz ev, köpeğiz köy olmaz. Ekmeğiz, köpeğiz ev olmaz.*).

В усіх трьох мовах знаходимо протиставлення – антитезу: *iyi günde – fakirlikte, yağlı – kuru, blanc – noir, en premier – plus tard, сьогодні – завтра, густо – пусто.*

Відмітимо вживання в українській та турецькій мовах різновиду метонімії – синекдохи: хліб-сіль / *tuz ekmeğini*. Обидві гастрономічні пари вжито в узагальнюючому значенні *їжа, харчі, продукти.*

Хочеться зазначити, що у цьому дослідженні варіативність, багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють в рівній мірі і турецька, і французька, і українська мови. Звичайно, що у кількісному пропорційному відношенні щодо знайдених аналогів рівності у трьох мовах немає. Українській та турецькій мовам належить перевага по звуковій гармонії та використанню рими. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів.

Вважаємо дослідження і порівняння паремій у трьох генетично неспоріднених мовах (тюркській, романській, слов'янській) цікавим та продуктивним і маємо на меті продовжити дослідження у цьому напрямку у наших наступних роботах.

Список літератури:

1. Авксентьев Л. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища школа, 1988. 134 с.
2. Авксентьев Л. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. 1979. № 5. С. 13-16.
3. Вирган І., Пилинська М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с. [Перевидання словника 1959 року]
4. Їжакевич Г. Стилїстична класифікація фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13-21.
5. Кобринець О. С. Гастрономічна тематика у французьких, турецьких та українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 204-210.
6. Кобринець О. С. Гастрономічний код «східні ласощі» у турецьких прислів'ях та приказках. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Boston, USA. 22-24.06.2023. Рр. 382-388.
7. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Вид. 3-тє, доп. і переробл. / В. М. Северинюк. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2014. 176 с.
8. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К.: Наукова думка, 1999. Вид. II. 980 с.
9. Aksoy Ömer Asım. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. 1-2 Cilt. İnkilap Yayınları, 2015. 220 s.
10. İmla kılavuzu. Ankara: Türk dil kurumu yayınları, 1996. 443 s.
11. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989. 730p.
12. Sarı Sümeyya. Bir Yiyecek Olarak Ekmek ve Ekmekle İlgili Atasözleri ve Deyimler. Lisans Tezi. Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü. 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul. Mayıs 2014. 67 s.

Kobrynets O. S. GASTRONOMY "BREAD" AND "SALT" IN TURKISH PAROEMIAS IN COMPARISON WITH FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES

In this work, we made an attempt to analyze Turkish paroemias with the gastronomic components "bread" and "salt", to investigate syntactic and grammatical features and artistic devices from the standpoint of linguistic and literary analysis, to compare them with analogues in French and Ukrainian languages, and to identify peculiarities of national and cultural semantics through the prism of folk creativity.

The most important product on Earth is bread. It is at the head of the hierarchy of all edible things in any ethnic group. It is the most important food in the home of any person of any culture. It is a symbol of life, prosperity, wealth, well-being, hard work. That is why there are so many proverbs, sayings, aphorisms, phraseological units on this topic.

We classified paroemias with these lexemes according to the content and main idea of the utterance and selected equivalents based on the Turkish ones. It was possible to find analogues very close in meaning to most Turkish paroemias, and sometimes identical, even in genetically unrelated languages.

The structural analysis showed characteristic syntactic features and artistic techniques used in the studied paremias. First of all, it is rhythm and rhyme, repetitions and variations of different time forms of the same verb. Homonyms are used in paremies to preserve rhythm and melody.

Syntactically, these are mostly narrative sentences (in affirmative and negative forms). We note many negative sentences, as well as the use of the imperative mood in persuasive sentences to express advice and instructions; the use of the conditional method, comparative phrases.

Among artistic techniques, I would like to single out zoomorphic metaphor, synecdoche, repetition, antithesis, wide use of epithets and synonyms.

The Turkish, French, and Ukrainian languages demonstrate the richness and interest of the selection of lexical material in equal measure. Of course, there is no equality in the three languages in terms of the quantitative proportional relationship with respect to the found analogues. Ukrainian and Turkish languages have an advantage in sound harmony and the use of rhyme. The Ukrainian language has an advantage in the variety of content analogues.

Key words: oral folk art, paroemias, Turkish language, Ukrainian language, French language, cross-cultural communication, the gastronomic topic.